
П'ЯНКІВСЬКА Л.В.,
здобувач, Національний
університет оборони України
імені Івана Черняхівського,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

“Психологічна профілактика” – це комплекс заходів, націлених на збереження, зміцнення чи відновлення психічного здоров'я людини. У статті розглядаються генезис поняття “психологічна профілактика” та особливості здійснення психопрофілактичної роботи в МВС України і спеціалізованих вищих навчальних закладах. Аналізуються основні напрями психопрофілактичної роботи з особовим складом.

Ключові слова: “психологічна профілактика”, “первинна, вторинна, третинна психологічна профілактика”.

“Психологическая профилактика” – это комплекс мероприятий, направленных на сохранение, укрепление или восстановление психического здоровья человека. В статье рассматриваются генезис понятия “психологическая профилактика” и особенности осуществления психопрофилактической работы в МВД Украины и специализированных высших учебных заведениях. Анализируются основные направления психопрофилактической работы с личным составом.

Ключевые слова: “психологическая профилактика”, “первичная, вторичная, третичная психологическая профилактика”.

“Psychological prevention” is a set of measures aimed to preserve, strengthen or restore psychological health of an individual. This article examines genesis of the “psychological prevention” term; peculiarities of psychologists' work in the Mol of Ukraine and specialized law enforcement higher educational establishments. The main types of

staff psychological support are analyzed. Detailed description of primary psychological prevention for special staff categories is provided.

Key words: "psychological prevention", "primary, secondary, tertiary psychological prevention".

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Психологічна профілактика є одним із значимих аспектів психологічної роботи психолога, в тому числі і психолога спеціалізованого навчального закладу системи МВС України. Психопрофілактичний напрямок його діяльності на сьогодні є недостатньо висвітленим в науковій психологічній та педагогічній літературі.

Існує безліч підходів щодо тлумачення "психологічної профілактики". Її розглядають як галузь медичної психології; як частину загальної профілактики; як систему заходів, спрямованих на попередження та зниження нервово-психічних захворювань тощо. Актуальною проблемою "психологічна профілактика" постає саме у медицині, зокрема психогігієні, психіатрії, але недостатньо уваги приділялося даній темі у психологічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанню психопрофілактики в науці як виду надання психологічної допомоги почали приділяти увагу в 70-80 роках ХХ ст., при цьому основний акцент ставився на психопрофілактиці діяльності дорослих людей. Виходячи із сучасних поглядів психологічної науки, проблема психологічної профілактики досліджувалась в роботах Г. Ушакова, В. Гуськова, І. Беляєва, Х. Беттхера, Л. Карамушки,

Х. Колера, А. Коха, Н. Канторовича, Б. Карвасарського, Л. Рохліна, В. Манова-Томова, В. Пахальян, Т. Харитоновой, Ю. Приходько, Є. Потапчук, І. Слюсар, І. Моцонелідзе, О. Хайруліна та ін.

В літературі зустрічається багато тлумачень поняття "психологічна профілактика". Зокрема, у енциклопедичному словнику медичних понять (1983) психопрофілактика тлумачиться як "... область психіатрії, яка займається розробкою мір, попередження виникнення психічних захворювань або перехід їх у хронічне протікання, а також питаннями соціальної і трудової адаптації психічно хворих" [19]. У медичному довіднику психопрофілактика визначається як "... область психіатрії, яка займається розробкою заходів по попередженню психічних захворювань та їх наслідків. Вона є частиною загальної профілактики..." [17].

Мета статті полягає у висвітленні поняття "психологічної профілактики" та особливостей здійснення психопрофілактичної роботи в спеціалізованих вищих навчальних закладах системи МВС України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі розробки поняття "психологічна профілактика" існували різні тлумачення авторів. Л. Рохлін вважав психологічну профілактику діяльністю, метою якої було попередження різних психічних захворювань, і відмежовував її від психогігієни. Вчені Х. Беттхер, А. Кох, Х. Коллер під психопрофілактикою розуміли вужчу,

аніз психогігієна область, в зміст якої вкладали конкретний вплив психічного аспекту внутрішніх умов системи на збереження здоров'я людини. Дослідники Р. Пенушлієва, В. Манова-Томова виділяли її як окрему прикладну дисципліну. Н.В. Кантарович (1971) надавав психопрофілактиці вузькоспрямоване значення і вбачав її застосування у профілактиці наркоманії та алкоголізму. Н.Д. Лакостіна та Г. Ушаков розмежовували її на первинну, вторинну та третинну психопрофілактику. Б. Карвасарський розглядав її як комплекс специфічних медичних міроприємств, а І. Дубровіна – як спеціальний вид діяльності [18; 12]

Слід зазначити, що багато вчених по-різному підходять до трактування понять “психогігієна” та “психологічна профілактика”, а саме:

- по-перше, вважають їх тотожними [1; 10; 11; 14];
- по-друге, вважають їх такими, які подаються разом і мають спільне визначення [8, с.157; 13; 14];
- по-третє, такі, які зближують психогігієну та певинну психопрофілактику [8, с. 157];

по-четверте, такі, що подають з деякими відмінностями в цілях [2], де психогігієна спрямована на формування і підтримання психічного здоров'я, а психопрофілактика – на попередження виникнення конкретних психічних розладів. При цьому, слід акцентувати увагу на тому, що в психолого-педагогічній діяльності поняття психопрофілактики недостатньо обґрунтоване та чітко неокреслене.

М. Костицький зазначає: “Психопрофілактика є теорією і практикою на стику психології та психіатрії й полягає у розробці та впровадженні у практику заходів попередження психічних відхилень, захворювань, збереження і зміцнення психічного здоров'я

та психологічної гармонії особистості” [9, с. 22].

В.Е. Пахальян. вказує, на те, що психопрофілактика є системоутворюючим видом діяльності практичного психолога освіти, який “...спрямований на попередження можливого неблагополуччя в розвитку дитини, створення психологічних умов, максимально-благоприємних для цього розвитку, на збереження, укріплення і розвиток психологічного здоров'я дітей протягом усього дошкільного та шкільного дитинства”[5]

На думку Ю.О. Приходько “психологічна профілактика – це попередження дезадаптації персоналу організації дітей у навчальному закладі, просвітницька діяльність, створення сприятливого психологічного клімату в установі, здійснення заходів по попередженню і зняттю психологічного перевантаження дорослих і дітей тощо” [5, с. 22].

Отже, психопрофілактика тісно пов'язана з психогігієною, однак між ними існує суттєва відмінність: якщо психогігієна – це система наукових знань про шляхи і методи збереження психічного здоров'я, то психопрофілактика – це система заходів, через які реалізуються науково обґрунтовані способи запобігання порушення психіки.

Найважливішими принципами психопрофілактичної роботи є: комплексність, своєчасність, активність, неперервність та ефективність. Головним завданням психопрофілактики є рання діагностика та лікування початкових форм психічних захворювань.

Психопрофілактична робота системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) та зокрема спеціалізованих навчальних закладів є одним із головних напрямків служби психологічного забезпечення та за-

ймає чітко визначене місце в системі заходів, спрямованих на забезпечення високої ефективності діяльності її співробітників. Крім того, психопрофілактичні заходи є частиною психологічного супроводу службової діяльності особового складу МВС України.

Поняття психопрофілактичної роботи в системі МВС України було чітко визначене в "Концепції психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ", де під психопрофілактичною роботою в системі МВС України розуміють комплекс соціально-економічних, правових, організаційних, службових, психологічних, педагогічних та медичних заходів, спрямованих на збереження, зміцнення й відновлення соціально-психологічного благополуччя та здоров'я працівників, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації [4]¹.

У 2008 році для здійснення якісної психопрофілактичної роботи була затверджена і введена в дію: "Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів внутрішніх справ на 2008-2012 роки", а з січня 2013 року діє "Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ на 2013-2017 роки". В рамках реалізації цих заходів все більше уваги приділяється організації роботи, спрямованої на діагностику, вивчення, попередження та корекцію негативних психічних станів працівників, пов'язаних зі специфічними умовами службової діяльності.

Відповідно до класифікації ВООЗ (1990), будь-яку профілактику, як правило, поділяють на первинну, вто-

ринну і третинну.

Первинна психопрофілактика – система заходів, спрямована на вивчення психічних впливів на співробітника, властивостей його психіки та можливостей попередження психогенних і психосоматичних хвороб. Вона є провідною в системі МВС, тому що охоплює всіх об'єктів (кандидати на службу в ОВС, на навчання до спеціалізованих вищих навчальних закладах системи МВС України, співробітники та члени їх сімей, ветерани та пенсіонери тощо) і здійснюється всіма суб'єктами психопрофілактичної роботи (керівники всіх рівнів, фахівці підрозділів психологічного забезпечення) [15, с. 557]. У прикладному розумінні завдання первинної профілактики полягає в попередженні та недопущенні проявів нервово-психічних захворювань серед особового складу МВС України.

До основних напрямів психологічної профілактики в системі МВС та зокрема спеціалізованих вищих навчальних закладах можна віднести: якісний профвідбір; просвітницька робота, спрямована на свідоме ставлення до свого здоров'я та його збереження; підвищення стійкості до стресів, мотивації до діяльності і позитивне ставлення до неї; рання діагностика негативних психічних станів та їх корекція; навчання навичкам ефективної комунікації і стратегіям поведінки в конфліктних ситуаціях, оптимізація організації діяльності та взаємовідносин в колективі та ін.

Вторинна психопрофілактика – система заходів, які забезпечують раннє виявлення, і ефективне лікування, на початкових етапах формування патології.

Третинна психопрофілактика – комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на якомога більшу адап-

1 Дію цього наказу було відмінено наказом МВС України від 28 липня 2004 року № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України»

тацію працівників з клінічними проявами психічної патології та запобігання виникненню необхідності реалізації до них механізму івалідації.

Провідною є первинна психопрофілактика, оскільки вона певним чином зорієнтована на збереження здоров'я і охоплює найбільший контингент, тобто всіх тих, хто перебуває під спостереженням, і здійснюється насамперед керівництвом підрозділів, що наділене відповідною владою і можливостями найповнішого впливу на особистість.

Разом з цим слід зазначити, що відповідно до "Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України" до завдань психолого-педагогічного супроводження відноситься психологічне супроводження роботи з перемінним складом (курсантами) спеціалізованого навчального закладу, яке включає в себе і обов'язкове здійснення психопрофілактичної роботи [6, с. 8]. Мета якої полягає у формуванні і розвитку професійно важливих особистісних якостей курсантів, психологічної готовності їх до майбутньої професії, сприяння професійній самоідентифікації та соціально-психологічній адаптованості до життя в сучасному суспільстві та самореалізації в умовах соціуму.

Відповідно до методичних рекомендацій "Про психологічне супроводження освітнього процесу у вищих навчальних закладах МВС України" [3, с. 2] акцентовано увагу та тому, що психологічна профілактика (підтримка) – це попередження виникнення явищ дезадаптації осіб перемінного складу, розробка конкретних рекомендацій педагогічним працівникам, батькам з надання допомоги в питаннях виховання, навчан-

ня і розвитку: надання психологічної підтримки розвитку особистості з метою збереження її індивідуальності; попередження можливих девіацій поведінки; надання психологічної допомоги і підтримки особам перемінного складу, які знаходяться в стані актуального стресу, конфлікту, сильного емоційного переживання; сприяння творчому розвитку обдарованих курсантів, слухачів тощо.

Під час психологічного супроводження у спеціалізованих вищих навчальних закладах системи МВС України, визначаються курсанти, працівники, які потребують першочергової психологічної допомоги у зв'язку з особливостями впливу на них стресогенних факторів службової і позаслужбової діяльності та навчально-виховного процесу. З ними, психологом постійно проводяться: просвітницька робота, спрямована на свідоме дбайливе ставлення до свого здоров'я; групові тренінгові заняття, індивідуальна консультативна робота тощо. Ці працівники, курсанти умовно розподіляються за напрямками психопрофілактичної роботи:

1. Службовий – робота з особами, які проходять службу в умовах підвищеного ризику, психоемоційного навантаження та постійного впливу стресогенних факторів службової діяльності.
2. Службово-дисциплінарний – робота з особами, які систематично порушують службову дисципліну, мають низькі показники в службовій, навчальній діяльності, професійній підготовці тощо.
3. Сімейно-побутовий – робота з особами, які мають конфліктні стосунки в сім'ї, розривали шлюб, мають на утриманні важко хворих членів родини, пережили смерть близьких людей.

4. Соціально-психологічний – робота з особами, які мають труднощі в адаптації до умов службової, навчальної діяльності, конфліктні стосунки з керівництвом та колегами по службі, виявляють відхилення в поведінці, зловживають алкоголем, схильні до азартних ігор, виявляють наміри покінчити життя самогубством, мають в минулому суїцидальні спроби або відомі випадки суїцидальної поведінки серед їхніх близьких родичів тощо.
5. Психологічний, психосоматичний – робота з особами, в яких за підсумками психологічної діагностики отримано негативні результати та виявлено несприятливий психоемоційний стан, акцентуації характеру або схильність до невротичних та депресивних реакцій, які висловлюють скарги на самопочуття, тривалий час перебувають на лікарняному та виявляють підвищену хворобливість, або особи, які зловживають алкоголем, помічені у вживанні наркотичних, токсичних речовин чи психотропних препаратів [6].

Результати практичної роботи підтверджують, що забезпечити високу ефективність психопрофілактики можна лише в разі створення системи, що передбачає: чітке визначення мети і задач роботи; нормативно-правову основу; розмежування обов'язків; розробку надійної системи контролю; наявність організаційно-методичного

центру, що забезпечує двосторонній зв'язок з виконавцями.

Висновок. Психологічна профілактика здійснюється фахівцями різних галузей: медичними працівниками, психологами, педагогами, вихователями, соціальними працівниками тощо. Вона набула міждисциплінарного значення та потребує концептуального підходу до збереження та підтримання належного психічного здоров'я людини та суспільства в цілому.

В психологічній науці немає чітко визначеного терміну “психологічна профілактика”. Поняття “психологічна профілактика” є вужче, аніж поняття “психогігієна” та являє собою систему заходів, через які реалізуються науково обґрунтовані способи запобігання порушення психіки. Її поділяють на первинну, вторинну та третинну.

Психопрофілактика в системі МВС України має достатньо розроблену нормативно-правову основу, але разом з цим потребує здійснення якісного професійного відбору, проведення ранньої та додаткової діагностики серед особового складу і недопущення прояву у них негативних психічних станів; покращення взаємозв'язку між керівною ланкою і рядовими працівниками, курсантами, з метою профілактики надзвичайних подій тощо. Отже, психологічна профілактика в МВС України повинна бути спрямована на допомогу в організації психогігієни професійної діяльності працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. В. Мецераков, В. Зинченко. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
2. Куликов Л. В. // Психогигиена личности: Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики : Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
3. Методичні рекомендації ДРП МВС України від 26.09.2007 № 6/2/1-5224 “Про

- порядок психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України”.
4. Наказ МВС України від 24.11.2003 № 1460 “Про організацію служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України та навчально-виховного процесу у відомчих навчальних закладах”. – К., 2003. – 135 с.
 5. Пахальян В.Э. Психопрофилактика в образовании // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С.38-44.
 6. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України // Офіційний вісник України. – 2004. – №44.: Наказ МВС України від 28 липня 2004р. №842 – Ст.2922.
 7. Психогігієна професійної діяльності працівників ОВС : навчально-методичний посібник / [І. М. Слюсар, В.О. Криволапчук, І. О. Моцонелідзе та ін.]; під ред. В. О. Криволапчука. – К. : ДНДІ МВС України, 2010. – 284 с.
 8. Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Монографія. – Хмельницький, 2004. – 322 с.
 9. Психопрофілактична робота з персоналом: науково-методичні та організаційно-практичні питання: Матеріали науково-практ. конф. (м.Київ,28 лютого 2007 р.) Ред. Кол. Є.М. Моїсєєв, В.Я. Горбачевський, О. М. Джужа та ін. – К.: Київський національний ун-т внутр. справ, 2007. – 272 с.
 10. Психологический словарь / Авдеева Н. Н., Анцыферова Л. И., Арсеньев А. С. и др.; Редкол.: В. В. Давыдов и др. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Педагогика – Пресс, 1999. – 438 с.
 11. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. Науч.-исслед. Ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 447 с.
 12. Психотерапевтическая энциклопедия. Под ред. Б.П. Карвасарского 2-е издание. – СПб.: Издательство Питер, 2000.
 13. Психология. Словарь / Под общей ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
 14. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
 15. Слюсар И.М. Разработка общих основ психогигиены профессиональной деятельности сотрудников ОВД в контексте психопрофилактической работы в ОВД Украины / Социально-психологическое обеспечение правоохранительной деятельности: теоретические и прикладные аспекты: материалы II научно-практической. конф. (Харьков, 19 февр. 2010 г.) / МВД Украины, Харьк. нац. ун-т внутр. дел, Учебно-науч. ин-т психологии, менеджмента, социальных и информационных технологий, Каф. прикладной психологии. – Х.: ХНУВД, 2010. – 332 с.
 16. Хайрулін О.М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців:[монографія] / Олег Михайлович Хайрулін ; за наук. ред. А.В. Фурмана. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 220с.
 17. Режим доступу: Medical-Eng.ru 2007-2014.
 18. Режим доступу: <https://lib.nspu.ru/umk/0d9e471ae1b38c54/t4/ch3.html>.
 19. Режим доступу: <http://www.medicalipedia.com/1/207/215607.html>

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bolshoy psilogicheskii slovar / Sost. i obsch. red. V. Mescheryakov, V. Zinchenko. – Spb.: Praym-EVROZNAK, 2003. – 672 s.
2. Kulikov L. V. // Psihogigiena lichnosti: Voprosyi psilogicheskoy ustoychivosti i psihoprofilaktiki : Uchebnoe posobie. – SPb.: Piter, 2004. – 464 s.
3. Metodichni rekomendatsiyi DRP MVS UkraYini vld 26.09.2007 # 6/2/1-5224 “Pro poryadok psilogichnogo zabezpechennya navchalno-vihovnogo protsesu u vischih navchalnih zakladah MVS UkraYini”.
4. Nakaz MVS UkraYini vld 24.11.2003 # 1460 “Pro organIzatsiyu sluzhbi psilogichnogo zabezpechennya operativno-sluzhbovyyi dlyalnostI organIv I pldrozdIliv vnutrlshnlh sprav UkraYini ta navchalno-vihovnogo protsesu u vldomchih navchalnih zakladah”. – K., 2003. – 135 s.
5. Pahalyan V.E. Psihoprofilaktika v obrazovanii // Voprosyi psilogiii. – 2002. – # 1. – S.38-44.
6. Pro podalshiy rozvitok sluzhbi psilogichnogo zabezpechennya operativno-sluzhbovyyi dlyalnostI organIv vnutrlshnlh sprav UkraYini // OfitsIyniy vIsnik UkraYini. – 2004. – #44.: Nakaz MVS UkraYini vld 28 lipnya 2004r. #842 – St.2922.
7. PsihogIglEna profeslynoYi dlyalnostI pratsIvnikIv OVS : navchalno-metodichniy posIbnik / [I. M. Slyusar, V.O. Krivolapchuk, I. O. Motsonelldze ta In.] ; pld red. V. O. Krivolapchuka. – K. : DNDI MVS UkraYini, 2010. – 284 s.
8. Potapchuk E.M. TeorIya ta praktika zberezheniya psihIchnogo zdorov'ya vlyskovosluzhbovtIv: MonografIya. – Hmel'nitskiy, 2004. – 322 s.
9. Psihoproflaktichna robota z personalom: naukovno-metodichni ta organIzatslyno-praktichni pitannya: Materlali naukovno-prakt. konf. (m.KiYiv, 28 lyutogo 2007 r.) Red. Kol. E.M. MolseEv, V.Ya. Gorbachevskiy, O. M. Dzhuzhha ta In. – K.: KiYivskiy natsIonalniy un-t vnutr. sprav, 2007. – 272 s.
10. Psilogicheskii slovar / Avdeeva N. N., Antsyiferova L. I., Arsenev A. S. i dr.; Redkol.: V. V. Davydov i dr. – [2-e izd., pererab. i dop.]. – M.: Pedagogika – Press, 1999. – 438 s.
11. Psilogicheskii slovar / Pod red. V. V. Davydova, A. V. Zaporozhtsa, B. F. Lomova i dr. Nauch.-issled. In-t obschey i pedagogicheskoy psilogiii Akad. ped. nauk SSSR. – M.: Pedagogika, 1983. – 447 s.
12. Psihoterapevticheskaya entsiklopediya. Pod red. B.P. Karvasarskogo 2-e izdanie. – SPb.: Izdatelstvo Piter, 2000.
13. Psilogiyya. Slovar / Pod obschey red. A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo. – 2-e izd., ispr i dop. – M.: Politizdat, 1990. – 494 s.
14. Slovar prakticheskogo psihologa / Sost. S. Yu. Golovin. – Minsk: Harverst, 1998. – 800 s.
15. Slyusar I.M. Razrabotka obschih osnov psihogigienyi professionalnoy deyatel'nosti sotrudnikov OVD v kontekste psihoprofilakticheskoy raboty v OVD Ukrainyi / Sotsialno-psilogicheskoe obespechenie pravoohranitel'noy deyatel'nosti: teoreticheskie i prikladnyie aspektyi: materialyi II nauchno-prakticheskoy. konf. (Harkov, 19 fevr. 2010 g.) / MVD Ukrainyi, Hark. nats. un-t vnutr. del, Uchebno-nauch. in-t psilogiii, menedzhmenta, sotsialnyih i informatsionnyih tehnologiy, Kaf. prikladnoy psilogiii. – H.: HNUVD, 2010. – 332 s.
16. HayrulIn O.M. Psilogiyya profeslynogo vlgorannya vlyskovosluzhbovtIv:[mon

- ograflya] / Oleg Mihaylovich HayrulIn ; za nauk. red. A.V. Furmana. – Ternopil: TNEU, 2015. – 220s.
17. Rezhim dostupu: Medical-Eng.ru 2007-2014.
 18. Rezhim dostupu: <https://lib.nspu.ru/umk/0d9e471ae1b38c54/t4/ch3.html>.
 19. Rezhim dostupu: <http://www.medicalipedia.com/1/207/215607.html>